

શ્રી મુનીચન્દ્રનાથ-વિરચિત વિવિધ ભાસ-રચનાઓ ॥

વિજયશીલચન્દ્રસૂરિ

‘અનુસન્ધાન’ના એક અંકમાં ‘પત્રર તિથિ’ નામક, મુનિચન્દ્રનાથની રચેલી કૃતિ પ્રકાશિત થઈ હતી. તે ‘પત્રર તિથિ’ જે પ્રતિના આધારે સમ્પાદિત થઈ હતી, તે જ પ્રતિમાં ૧૧ થી ૧૩ પત્રોમાં, તે જ કર્તાની રચેલી આઠ લઘુ રચનાઓ છે, જેને કર્તાએ ‘ભાસ’ તરીકે વર્ણવેલ છે. તે આઠ રચનાઓ અત્રે આપવામાં આવે છે. કાવ્યના વિવિધ પ્રકારોમાં એક ‘ગહુંલી’ નામનો પ્રકાર પણ છે. આ લઘુ રચનાઓમાં કેટલીક ‘ગહુંલી’ પ્રકારની રચના પણ જોવા મળે છે.

પહેલી રચના, જેને ‘ભાસ’ તરીકે કર્તાએ નિર્દેશી છે તે, ગહુંલી-રચના છે (કડી ૮). જૈન સાધુ ધર્મ-પ્રવચન આપે તે પછી ગહુંલી ગાવાનો રિવાજ હતો. તે ગહુંલી ચીલાચાલુ ગુણગાનરૂપ પણ હોય, અને તત્ત્વજ્ઞાનથી છલકાતી પણ હોય. આ ગહુંલી તાત્ત્વિક ભાવોથી ભરેલી છે. બીજી રચના પણ તે જ પ્રકારની તાત્ત્વિક ગહુંલી હોવાનું કહી શકાય.

પ્રથમ રચનામાં ‘ઊઘો ને મોમતી’ (ઓઘો-રજોહરણ અને મુહપત્તિ) નો ઉલ્લેખ (કડી ૭) કર્તાને મૂર્તિપૂજક સંઘના હોવાનું સ્થાપી આપે તેવો ઉલ્લેખ લાગે છે. બીજી રચનામાં ‘પ્રવચનસાર’ (ક. ૬) નો ઉલ્લેખ છે, તે દિગમ્બરામ્નાયના ગ્રન્થનો હોવાનું સંભવે છે. કર્તા અધ્યાત્મરંગી નિશ્ચયનયાભિમુખ વ્યક્તિત્વ ધરાવતા હશે, તેમ સમગ્ર રચનાઓના વાંચનથી ફલિત થાય છે.

કર્તાએ અનેકવાર આ રચનાઓમાં ‘બુધદેવ’ને સ્મર્યા છે. તે તેમના ગુરુનું નામ હોય તેવો સંભવ સ્વરો.

ત્રીજી રચના પણ જ્ઞાન, આગમ, ચૈતનશક્તિ વગેરેને જ વર્ણવે છે. આમાં ત્રીજી કડીમાં ‘તીરથ કીર્તન વંદના અરચન પુજા કીજે રે’ એ પંક્તિ મૂર્તિપૂજાપરસ્ત માનસનો સંકેત આપી જાય છે. ચોથી રચના પણ જ્ઞાન અને અધ્યાત્મના રંગો જ આલેખે છે. તેમાં પણ કડી-૪માં ‘જિન દરસન નિત કીજિએ’ એ પંક્તિ મૂર્તિમાર્ગનો સંકેત કરે છે.

પાંચમી રચના પણ એ જ તરાહની છે; તેમાં ક. ૬માં ‘નિગમ’નો

ઉલ્લેખ ધ્યાનાર્હ છે. છઠ્ઠી રચના જરા જુદી જાતની વાત કરે છે. એમાં નવધા ભક્તિવાળો खेल છે. ભગવંત જેની રક્ષા કરે તેને કોઈ જાતનો ભય નથી - તેવી વાત લઈને આ રચના આવે છે, અને તેનાં વિવિધ ઉદાહરણો પણ દર્શાવે છે, જે કર્તાની શુદ્ધ વીતરાગતા અને અધ્યાત્મતત્ત્વની જ સતત વાત કરતી લેખની તથા મનઃસ્થિતિના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વિસ્મય જન્માવે તેવી બાબત લાગે છે.

સાતમી રચના વઢી એક ઉપનિષદ્ જેવી તાત્ત્વિક અને ગૂઢાર્થમઢી રચના બની છે. રહસ્યવાદી અને શુદ્ધ નિરંજન તત્ત્વના ઉપાસક એવા કોઈ જ્ઞાનમાર્ગી કવિ-ભક્તની રચનાની સમકક્ષ આ રચના લાગે.

તો આઠમી રચના એ જૈન પરમ્પરાના વિવિધ કવિઓએ રચેલાં જિનસ્તવનોની શ્રેણીની મધુર સ્તવન-રચના છે, જેમાં તીર્થંકર પાર્શ્વનાથની સ્તવના થઈ છે. અલબત્ત, આમાં પણ કવિએ પોતાની સર્વત્ર-પ્રયુક્ત અને પ્રિય શબ્દાવલી તો ગોઠવી જ દીધી છે, જેથી સ્તવનનો વઢાંક અધ્યાત્મની દિશાનો જણાઈ આવે છે. છતાં કવિના હૃદયમાં છુપાયેલો ‘ભક્ત’ આમાં ઢાંક્યો નથી રહ્યો; તે અનાયાસે, કદાચ ઢાંકવાનો પ્રયાસ કવિએ કર્યો હોય તો બતાવતું, પણ પ્રગટ થયા વિના રહ્યો નથી.

તો મુનીચન્દ્રનાથ અથવા ધર્મદત્તદેવની કેટલીક વધુ રચનાઓ આ રીતે અત્રે પ્રસ્તુત કરતાં આનન્દ થાય છે.

(૧)

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥

ભાસઃ

શ્રીજિનરાજને ચરણે નમીજે રે, સાસણપુજાને સમરીજે રે ।

આગમવાંણી જિણવિધ ભાષે રે, પ્રવચન સહગુરુ તેવિધ દાષે રે ॥૧॥

શ્રૂતદેવી સાસણ આદ્ય સોહાવેં રે, જ્ઞાનની માતા ગણહર ગાવેં રે ।

પ્રવચનમાતા આઠ પ્રકાર રે, આગમવિદ્યાને અધિકાર રે ॥૨॥

પ્રથમ તો શ્રૂતની પૂજા કીજેં રે, બારે અંગ તે વેદ કહીજે રે ।

દશમંગ આગમવિદ્યા ભણીજે રે, સોલ સતી શ્રુત તાં સમરીજે રે ॥૩॥

ચિહ્નવિધ તીરથ તિહાં થાપીજે રે, ચૈતન દેવ અઘંડ જપીજે રે ।

ચારે આચારજ પ્રવચન વાંચે રે, મંગલીક સુત્ર નંદી તિહાં ભાસે રે ॥૪॥

श्रीउवज्झायजी सूत्र वखांणे रे, मुनीवरथी वर आचार वखांणे रे ।
 श्रीअणगारजी धर्म आराधे रे, चिहुंविध तीरथपूजा साधे रे ॥५॥
 श्रावक आगमधर्म संभाले रे, श्रीजिनधर्मनी आगन्या पाले रे ।
 श्रमण उपासक छें गुणवंती रे, सुमति सुधारसमें बुधवंती रे ॥६॥
 धवल नें मंगलगीतनें गावें रे, प्रवचन आगम वांणीने भावें रे ।
 सदुरुनी तिहां पुजा कीजें रे, उघो ने मोमती तिहां अरचीजे रे ॥७॥
 सोवनफूलडे गुरुजी वधावो रे, सोवन मोतीडे रे थाल भरावो रे ।
 मांणक मोतीडे थाल भरावो रे, सोभती गहुली तीहां पुरावो रे ॥८॥
 आगममंडल धर्म जगावें रे, सदुरुनी तिहां सेवा भावो रे ।
 मुनीचंद्रनाथजी आगम भाषे रे, शिवपद शाशणनो हित दाखे रे ॥९॥
 इति श्री धर्मदत्तदेवप्रकाशिते तीर्थस्थापना भास वांणी ॥

(२)

ढालः वेलनी ॥

श्रीजिनशाशन ध्यावो रे, जिहां मंगलीक सूत्र भणावो ।
 सदुरु प्रवचन बोले रे, जिहां आगमविद्या खोले ॥१॥
 चवदे पुरव धुर सारो रे, मूल मंत्र कह्यो नवकारो ।
 आगमविद्या आराहो रे, सहगुरुजी कहें तीम ध्यायो ॥२॥
 श्रीजिनपूजा कीजें रे, जिम आगमसूत्र भणीजे रे ।
 गणधरना गुण गावो रे, तिहां धर्म आचारज ध्यावो रे ॥३॥
 उवज्झाय ते थवीर तवीजे रे, अणगारनी सेवा कीजे ।
 अरीहंत नें सिधनें ध्यावो रे, निज आतम चैतन भावो ॥४॥
 तीरथ च्यारे ही देवा रे, निज कीजें आतमसेवा ।
 ज्योत्य झलामल दीसे रे, निज चैत्यनराज कहीजें ॥५॥
 आतम चैतनराया रे, सदगुरुजीए तेह वताया ।
 प्रवचनसारमां भाषे रे, बुधदेवप्रभु जीन आपे ॥६॥
 तीरथ चैतन साचो रे, जिन आगमवयणने वाचो ।
 सहगुरु धर्म सीखावे रे, निज आतम ब्रह्म वतावें ॥७॥

सोही आराध करीजे रे, निज शिवपद मोख लहीजें ।
 धन धन ते नरनारी रे, निजधर्मतणा हितकारी ॥८॥
 उज्जल धर्म आराधे रे, शिवमारग शुधो रे साधे ।
 मुंनीचंद्रनाथजी गाया रे, बुधदेव गुरु कहवाया ॥९॥
 इति श्री धर्मदत्तदेवप्रकाशिते आराधना ध्यांन भास वांणी ॥

(३)

ढालः सीयल सुरंगी चुनडीः ॥

श्रीजिनशासन सुंदरं, श्रुतदेवी छे सुखकारी रे ।
 प्रवचन आठे वांणीनी, जयवंती जयकारी रे ॥
 धनि धनि सीयल सिरोमणि ॥१॥
 पांचेही ज्ञाननी माहाशती, प्रग्नपति जयकारो रे ।
 परमातम प्रभु वीरजी, परब्रह्म जग आधारो रे, ध० ॥२॥
 आगम आतम उजलो, भविजि(ज)न भाव धरीजे रे ।
 तीरथ कीर्तन वंदणा, अरचन पुजा कीजे रे, ध० ॥३॥
 आतमज्ञाननी शक्त सुं, चैतनशक्त आराधो रे ।
 ज्ञान नें दरसन भावना, संजम सुध समाधो रे, ध० ॥४॥
 चवद भुवननें पार छें, श्रीजिन सिध भगवंत रे ।
 परमातम प्रभु पारमां, श्रीबुधदेव माहंतो रे, ध० ॥५॥
 जेवंती सा मासती, ज्ञानवती सिधवंती रे ।
 सिधभगवंती सासती, केवलगुण बुधवंती रे, ध० ॥६॥
 आगमधर्म आराहीए, आतमधर्म अपारो रे ।
 चैतनरूची सा माशती जेजेंवंती जयजयकारो रे, ध० ॥७॥
 बुधवंती बुधदेवनि, ज्ञान मगनरस भावे रे ।
 केवलकमला गुणवंती, श्रीजगनाथ सुहावे रे, ध० ॥८॥
 श्रीबुधदेव जिणेसरा, निज बुधदेव जिणंदो रे ।
 मुनीचंद्रनाथजी सामीया, पुरण परमाणंदो रे, ध० ॥९॥
 इति श्री धर्मदत्तदेवप्रकाशिते माहाज्ञान आराध भास वांणी ॥

(४)

श्रीजिनशासन पूजीए पुजो देव जिणंदा
 आतमशक्त आराधीए गुरु वांणी भणंदा ।
 भाव अंतरगत भावना निज भाव विचारो
 आतम चैतन आपणो सुध ज्ञान संभारो ॥१॥
 परपंच पुदगल पार छें पांच द्रव्यनैं पारे
 चैतन द्रव्य छें सास्वतो जीवद्रव्य अपार ।
 आतम खंघ प्रदेशमां आयु अध्यवसाया
 भौम प्रणामी भावीए निज भौमनैं गाया ॥२॥
 माहाविदेही भौममें सुध भौम विहार
 विजय विदेही भावना निज घर ज अपार ।
 आपा पर चैतनसता निज धर्म संभारे
 विहरमांन जिन वंदीए माहाविदेह मझार ॥३॥
 जिन दरसन नित कीजीए भावो आतम भावें
 आगम पूजा तिहां करो बुधदेव भणावे ।
 तिरथ च्यारे भावना जिनधर्म आराधो
 भवि जिनधर्म रुचावीइं जिनशासन लाधो ॥४॥
 जय जयवंती भावना प्रभु अंतर भावो
 जय नंदा जय वांणमां जेजेवंती गावो ।
 जेवंती जेजे करी जय सासणराया
 आतम भगवती जेवंती गुरु केवल गाया ॥५॥
 श्रीभगवंतने ध्याईए पुरसोतम राया
 परिब्रह्म पार जिणेसरा सिध बुध कहाया ।
 अगम अगाध आराधीए सिध देव जिणंदा
 श्रीसिधवंती साश्चति जयवंति जिणंदा ॥६॥
 आगम धर्म आराहणा ध्रुव अवचल ध्यावो
 जोति झलामल भावना निज आतम गावो ।

धर्मदत्ता बुध सामीया निजधर्म जगंदा
मुनीचंद्रनाथजी सामीया जय परम आणंदा ॥७॥

इति श्रीधर्मदत्तदेवप्रकासिते निजआराधभावना भासवांणी ॥

(५)

देव निरंजननें आराहो रे, श्रीभगवंत ध्यांन में ध्यायो रे ।
परीब्रह्म पुराण पूरुष कहीजे रे, अलख निरंजन ध्यांन धरीजे रे ॥१॥
जलहल ज्योतिमें ज्योति विराजे रे, सत्य चिदानंद पुरण छाजे रे ।
अगम अगाध में नीगम कहीजे रे, ध्येयधणी जगदीश लहीजें रे ॥२॥
अलख अगोचर आप कहीजे रे, परीब्रह्म नीगमनो वेद भणीजे रे ।
शिवपद सासण सिध कलांण रे, नाम नारायण ज्योति वखांण रे ॥३॥
श्रीबुधदेव छे केवलसामी रे, पंच परीब्रह्म छे बहुनामी रे ।
सिध भगवंत छें सास्वतराया रे, निज जिनदेव प्रभुजी कहाया रे ॥४॥
परम अगोचर पारनें पार रे, सिध भगवंत अनादि अपारे रे ।
श्रीबुध सासण साधत सिधो रे, सतर कलायुग आदि प्रसीधो रे ॥५॥
अक्षरातीत नें पार छें पार रे, निगम माहा तिहां वेद विचार रे ।
निजपदभेद अगम बुधराया रे, श्रीमाहाराज्य महासिधराया रे ॥६॥
धर्म अखंडीत छें जिहां साचो रे, केवल प्रेम माहारश राचो रे ।
जोति झलामल जलहर(ल) दीपे रे, त्रिगढ संघासण नाथजी ओपे रे ॥७॥
पीर परम निज पारनो गायो रे, श्रीसीध मंडल ज्योति में गायो रे ।
परम अगोचर श्रीबुधराया रे, धर्मधुरंधर नाथ कहाया रे ॥८॥
नव रससामीनी सेवा कीजे रे, अगम आराहण ध्यांन धरीजे रे ।
मुनीचंद्रनाथजी जगगुरु राया रे, धर्मदत्ता गुरु अविचल गाया रे ॥९॥

इति श्री धर्मदत्तदेवप्रकासिके माहापरमपदसिध

आराधना भासवांणी संपूर्णः ॥

(६)

राग केदारो ॥

जाकी रख्या(क्षा) करे एक भगवंतजी, ताकुं संसारमें को न भीतर
चरण भगवंतनो सरण ग्रहे साधवा, भर्म भीता तणी टाल चंता, जा० ॥१॥
राय रुठे थके देख सुदरसन, सुलीका अग्न उपाडि दीधो
भक्त भगवंतसानीध कीधा सही, सुली संघासण तथ कीधो, जा० ॥२॥
संखराजातणें भ्रांत मन उपनी, कंकणा देखनें हाथ च्छेदा
सतीय कमलातणी सानिधें श्रीप्रभु, फेरी नवपलव हाथ कीधा, जा० ॥३॥
साधनी भक्तमें लंछन उपनो, नगर चंपातणां द्वार रुध्यां
गेबवांणी सुणी चारणी तांतणें, नीर काढी करी छंट दीधा, जा० ॥४॥
सांड साखी करी प्रोल तीहां उघडी, सतीय सुभद्रातणी मांम राखी
नाथ मुनीचंद्र प्रभु ध्यानघर साधवा, एक भगवंत हे सरण साखी जा० ॥५॥

इतिश्रीः ॥

(७)

राग देसाष ॥

देवल एसा देख लें जामें पंचही देवा ।
ब्रह्मा विष्णु महेश्वरा भगवंत अभेवा, दे० ॥१॥
तीन सगुन में देव हैं, देवीयुग तस माई ।
एक निरंजन देव हैं, गुण पार बताई दे० ॥२॥
पूजा करो नीत जाहकी प्रह उगत सूर ।
तिन दकार त्रवेणीयां नाहो निरमल नीरा, दे० ॥३॥
नीर विवेक पखालीए सुरति फूल चढावो ।
ग्यानको दी[प]संयोजके भावतवनाकुं गायो, दे० ॥४॥
तामेही एक नीरंजना भगवंत केलावें ।
सेवा जाकी कीजीए चरणे चीत लाई, दे० ॥५॥
सोई सदा तुम पूजजो गुण नीरगुण आसैं ।
मुनीचंद्रनाथ देखावहें पूजा मानसी पासैं, दे० ॥६॥

इति पदं ॥

(८)

नीदलडी वेरण हुइ रही : ए देशी ॥

श्रीजिन पास जिणेशरा जगनायक हो जगदेव जिणंद कें
वामानंदन वालहो, कुलदीपक हो अश्वसेन निरंद कें

श्रीजिन पाश सुहामणा ॥१॥

नीलवरण तन शोभतो, नित सोभे हो नव कर निज देह कें
त्रेवीसमो जिन पासजी, नित वंदो हो हीयडें धरी नेह कें, श्री० ॥२॥
जोति झलामल स्वांमीया, झलहलता हो त्रिगढो झलकंत कें
आगम शासन युग धणी, प्रभु बेठा हो पुरण भगवंत कें, श्री० ॥३॥
केवलकमला-श्रीपति, प्रभु केवल हो कुरुणानिध नाथ कें
मोहन मेरो सामीया, मुझ मनडो हो बांधो तेह साथ कें, श्री० ॥४॥
आगम अगम अनंतमें, प्रभु पुरण हो परीब्रह्म स्वरूप कें
सच्चिदानंद साहेबो, प्रभु प्रगट्यो हो परमात्म भुप कें, श्री० ॥५॥
अलख निरंजन युगधणी, प्रभु जाग्रत हो जोगेश्वर देव (कें)
अकलश्व(अ)रूपी नाथजी, भावें भगते हो सुरी(र)नर करे सेवकें, श्री० ॥६॥
श्रीजिनपाशजिणंदजी, जगनायक हो जगमां जगदीश कें
मुनीचंद्रनाथजी सांमीया, गुण गाता हो पुरसें जगीस कें, श्री० ॥७॥

इति श्रीपार्श्वजिनब्रह्मस्तवनः ॥

